

Ο φιλόσοφος λόγος των Πατέρων της Εκκλησίας (Δρ. Ιωάννης Ν. Λίλης Λέκτορας Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης)

/ Πεμπτουσία

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://www.pemptousia.gr/2016/04/i-parousia-tis-archeas-ellinikis-filosofias-kata-tous-protous-vizantinous-eones-2/>]

Ο Μ. Βασίλειος συνεχίζει στα κείμενα του τη διάκριση ουσίας και ενέργειας που εγκαινίασε ο Μ. Αθανάσιος – οι Πατέρες κινούνται σε μία κοινή γραμμή – και λέγει με απλό τρόπο πως εμείς γνωρίζουμε το Θεό μόνο από τις ενέργειες του και σε καμία περίπτωση από την ουσία του, η οποία παραμένει πάντοτε απρόσιτη¹. οι ενέργειες του Θεού κατεβαίνουν στη γη[17]. Είναι προφανές πως οι Πατέρες της Εκκλησίας χρησιμοποιούν τον όρο ενέργεια, μαζί με άλλους φιλοσοφικούς όρους, για να χτυπήσουν μεγάλες αιρέσεις της εποχής τους και να προβάλλουν τη δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας, η οποία έχει κέντρο τη θεραπεία και τη σωτηρία των ανθρώπων. Δεν προεκτείνουν το κοσμοείδωλο των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, όπως κάνει ο Πλωτίνος, ούτε ασχολούνται διεξοδικά με την ανάλυση κλασικών κειμένων, αλλά εκφράζουν το περιεχόμενο της Αγίας Γραφής με τη φιλοσοφική ορολογία. Η διάκριση ουσίας και ενέργειας στο Θεό υπάρχει στην Αγία Γραφή, όχι φυσικά με το φιλοσοφικό όρο ενέργεια αλλά με τη συμβολική και παραβολική γλώσσα, γιατί Παλαιά και Καινή Διαθήκη τονίζουν συνεχώς πως κανείς δεν μπορεί να δει το Θεό και να ζήσει, όμως ταυτόχρονα διευκρινίζεται πως ο Θεός είναι πανταχού παρών και κρατάει τον κόσμο στα χέρια Του[18].

vizantio

Πηγή vizantinonistorika.blogspot.com

Ένα άλλο παράδειγμα για να καταλάβουμε την παρουσία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας μέχρι τον 9ο αιώνα είναι η μετάπλαση από τους Βυζαντινούς των όρων Γενητό και αγένητο. Αυτοί οι όροι χρησιμοποιούνται από τον Πλάτωνα για να χαρακτηρίσουν τον αισθητό και τον νοητό κόσμο. Στα πλατωνικά έργα Φαίδων και

Τίμαιος, γενητό είναι ο αισθητός κόσμος, ενώ αγένητο ο νοητός. Και το γενητό και το αγένητο υπάρχουν από πάντα, αλλά το γενητό συνεχώς μεταβάλλεται και αλλάζει μορφή, ενώ το αγένητο, όπως είναι η ψυχή και το θείο, παραμένει αμετάβλητο και δίνει τη μορφή και το σχήμα στο γενητό[19]. Ο Πλάτων αναλύει τους δύο όρους, καθώς περιγράφει τον κόσμο των Ιδεών και λέγει πως οι ψυχές έπεσαν μέσα στα σώματα, τα οποία είναι τάφος της ψυχής, και πρέπει κάποια στιγμή να βγουν από αυτά και να επιστρέψουν στη φωτεινή πατρίδα.

Οι Βυζαντινοί συγγραφείς χρησιμοποιούν τους δύο όρους, αλλά και πάλι με εντελώς διαφορετικό περιεχόμενο. Γενητό για τους Βυζαντινούς είναι όλη η δημιουργία, την οποία ονομάζουν και κτιστό[20]. Συνεχώς τρέπεται γιατί έχει αρχή[21], και υπάρχει επειδή τη συντηρεί ο Θεός[22]. Αγένητο, το οποίο ονομάζεται και άκτιστο, είναι στα βυζαντινά κείμενα μόνο ο Τριαδικός Θεός, και είναι άτρεπτο, αναλλοίωτο και αυθύπαρκτο[23]. Βέβαια μεταξύ των γενητών - κτισμάτων υπάρχουν διαφορές. Διαφορετικό κτίσμα είναι ο άγγελος, διαφορετικό ο άνθρωπος, διαφορετικό το ζώο, ο ουρανός και η γη, η φωτιά, ο αέρας και το νερό, όμως όλα είναι γενητά, δηλαδή κτίσματα[24].

Δεν υπάρχουν και οι δυο κατηγορίες από πάντα και το γενητό - κτιστό αλλάζει απλώς μορφή, όπως έλεγε ο Πλάτωνας, αλλά το γενητό δημιουργείται εξ ολοκλήρου από τον άκτιστο Τριαδικό Θεό, ο οποίος είναι ο μόνος που υπάρχει από πάντα. Καταλαβαίνουμε πως για τους Πατέρες της Εκκλησίας α) η ψυχή είναι και αυτή δημιούργημα του αγένητου, δηλαδή άκτιστου, Τριαδικού Θεού και δεν είναι συγγενής με το θείο, όπως την ήθελε ο Πλάτωνας και β) και τα νοητά (νους, ψυχή) είναι γενητά (κτιστά) εκτός βέβαια από τον νοητό Τριαδικό Θεό[25]. Ο Πλάτωνας αναφέρει τους όρους γενητό και αγένητο για να περιγράψει τον κόσμο των Ιδεών, βασικό σημείο της διδασκαλίας του, ενώ οι Πατέρες της Εκκλησίας για να περιγράψουν τη βιβλική αλήθεια πως μόνο δύο πράγματα υπάρχουν, ο Θεός και η δημιουργία, η οποία συνεχώς ζωοποιείται από τον άκτιστο Θεό, στην προσπάθεια τους να απαντήσουν σε μεγάλους αιρετικούς της εποχής τους. Δεν έχουμε τη συνέχιση της φιλοσοφίας του Πλάτωνα στο Βυζάντιο, αλλά τη χρησιμοποίηση της πλατωνικής γλώσσας, εύχρηστης κατά πάντα, για να ντύσουμε τη θεολογική αλήθεια.

[Συνεχίζεται]

[17]Μ. Βασιλείου, Ἐπιστολή 234, 1 PG 32, 869 AB : «Ἡμεῖς δε ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τὸν Θεόν ἡμῶν, τῇ δε οὐσίᾳ αὐτῇ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνούμεθα. Αἱ μέν γάρ ἐνέργειαι αὐτοῦ προς ἡμᾶς καταβαίνουσιν, ἡ δε οὐσίᾳ αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος». M. Βασιλείου, Ἀνατρεπτικὸς 1, 14, PG 29, 544BC : «Ἐκ δὲ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ ἀναγομένους ἡμᾶς, καὶ διὰ τῶν ποιημάτων τὸν ποιητὴν ἐννοοῦντας, τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας λαμβάνειν τὴν σύνεσιν. Τοῦτο γάρ ἔστι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ὃ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ἐφανέρωσεν». Για το θέμα βλ. περισσότερες πληροφορίες Γεωργίου Μαρτζέλου, Οὐσία καὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατά τὸν Μέγαν Βασίλειον. (Συμβολή εἰς τὴν ἴστορικοδογματικήν διερεύνησιν τῆς περί Θεοῦ οὐσίας καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς ὄρθοδόξου ἐκκλησίας). Εκδόσεις Π. Πουρνάρα, Θεσσαλονίκη 199, σελ. 98 καὶ εξής.

[18]Νίκου Ματσούκα, Δογματική καὶ Συμβολική Θεολογία Γ', (ανακεφαλαίωση καὶ αγαθοτοπία, ἔκθεση του οικουμενικού χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας), εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 84, καὶ κυρίως η παραπομπή 24, (όπου υπάρχουν καὶ πολλές αναφορές σε χωρία της Αγίας Γραφής που δείχνουν πως ο Θεός είναι απρόσιτος, όμως ο ἀνθρωπος μετέχει στη δόξα Του για να ζήσει) καὶ σελ. 104.

[19]Πλάτωνος, Φαίδων, 80b : «...τῷ μεν θείῳ καὶ ἀθανάτῳ καὶ νοητῷ καὶ μονοειδεῖ καὶ ἀδιαλύτῳ καὶ ἀεὶ ὥσαύτως κατά ταυτά ἔχοντι ἔαυτῷ ὁμοιότατον εἶναι ψυχήν, τῷ δε ἀνθρωπίνῳ καὶ θνητῷ καὶ πολυειδεῖ καὶ ἀνοήτῳ καὶ διαλυτῷ κατά ταυτά ἔχοντι ὁμοιότατον αὖ εἶναι σῶμα». Πλάτωνος, Τίμαιος 52ab : «Τούτων δε οὕτως ἔχόντων ὁμολογητέον ἐν μεν εἶναι τὸ κατά ταυτά εἶδος ἔχον, ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον, οὗτε εἰς ἔαυτό εἰσδεχόμενον ἄλλο ἄλλοθεν οὗτε αὐτό εἰς ἄλλο ποι ίόν, ἀόρατον δε καὶ ἄλλως ἀναίσθητον, τοῦτο ὃ δη νόησις εἰληχεν ἐπισκοπεῖν· τὸ δ' ὅμώνυμον ὅμοιον τε ἐκείνῳ δεύτερον, αἰσθητόν, γεννητόν, πεφορημένον ἀεί, γιγνόμενον τε ἐν τινι τόπῳ καὶ πάλιν ἐκείθεν ἀπολλύμενον, δόξη μετ' αἰσθήσεως περιιληπτόν».

[20]Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὄρθοδόξου πίστεως, [B. Kotter, Walter - De Gruyter 1973, t. II (Patristische Texte und Studien 12) 8 123 - 132: «Χρὴ γάρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον διά τοῦ ἐνός Νυ γραφόμενον τὸ ἄκτιστον ἥτοι τὸ μη γενόμενον σημαῖνει, το δε ἀγέννητον διὰ τῶν δύο Νυ γραφόμενον δηλοῖ τὸ μη γεννηθέν».

[21]Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις ἀκριβῆς ο.π. 41 2 - 3 : «Ὥν γαρ ἡ ἀρχή τῆς γενέσεως ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ἀνάγκη ταῦτα τρεπτὰ εἶναι». Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Ιωάννου μοναχοῦ πρεσβυτέρου τοῦ Δαμασκηνοῦ κατά Μανιχαίων, [B. Kotter, Walter - De Gruyter 1981, t. IV (Patristische Texte und Studien 22)] 24 24 - 26 : «Τροπὴ γάρ ἔστι τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἔλθεῖν. Ὥν δε τὸ εἶναι ἀπό τροπῆς ἤρξατο, τρεπτὰ πάντως καὶ ἀλλοιωτά». Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, Κατά Μανιχαίων, ο.π. 68 44 - 46 : «Τὸ ἄναρχον ἄτρεπτον, τροπὴ γάρ ἔστι τὸ μὴ πρότερον ὄντα ὑστερον γενέσθαι. Ὥν δε τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς, τρεπτὰ εἰσι φύσει· ὧν δε εἶναι οὐκ ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ἀλλ' ἄναρχον, ἄτρεπτα φύσει».

[22]Μ. Αθανασίου, *Κατά Ἀρειανῶν* 1, 20 PG 26, 53A : «Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα οἶα ἔστι τὰ γενητὰ οὐδέν
ὅμοιον κατ’ οὐσίαν ἔχει πρὸς τὸν πεποιηκότα· ἀλλ’ ἔξωθεν αὐτοῦ ἔστι χάριτι καὶ βουλήσῃ αὐτοῦ τῷ
Λόγῳ γινόμενα, ὡστε πάλιν δύνασθαι παύεσθαι ποτε, εἰ θελήσειεν ὁ ποιήσας· ταύτης γὰρ ἔστι
φύσεως τὰ γενητά»· Κυρίλλου Αλεξανδρείας, *Εἰς τὸ Κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον* 1 PG 73, 88B :
«Ἐπειδὴ δε τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρενεχθέν ἀνάγκη καὶ φθείρεσθαι, καὶ τὴν ἀρχῆν ὅλως
ἔχον εἰς τέλος ἐπείγεται (μόνη γὰρ τῇ θείᾳ κατά πάντα ὑπερκειμένη φύσει τὸ μήτε ἀπὸ ἀρχῆς
ἥρχθαι τινος, καὶ ἀτελευτήτως εἶναι πρέπει). σοφίζεται τρόπον τινά τὴν ἐν τοῖς πεποιημένοις
ἀσθένειαν ὁ δημιουργὸς, καὶ μηχανᾶται πώς ἐκ τέχνης αὐτοῖς τὸ αἴδιον».

[23]Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ κατασκευῆς ἀνθρώπου*, PG 44, 184C : «Συνομολογεῖται γὰρ παντῇ τε
καὶ πάντως τὴν μεν ἄκτιστον φύσιν καὶ ἄτρεπτον εἶναι καὶ ἀεί ὠσαύτως ἔχειν, τὴν δε κτιστήν
ἀδύνατον ἄνευ ἄλλοιώσεως συστῆναι. Αὐτή γὰρ ἡ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδος κίνησις τι
ἔστι καὶ ἄλλοιώσις τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι κατά τὸ θεῖον βούλημα μεθισταμένου»

[24]Ιωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά*, [B. Kotter, Walter - De Gruyter 1969, t. I (Patristische Texte
und Studien 7)] α΄ *Περὶ οὐσίας φύσεως καὶ μορφῆς* 12 – 16 : «Πολλά δε εἰσὶ τὰ κτίσματα καὶ πολλήν
ἔχουσι πρὸς ἄλλήλα τη διαφορὰν· ἄλλο γὰρ κτίσμα ὁ ἄγγελος καὶ ἄλλο ὁ ἀνθρωπος, καὶ ἔτερον
βοῦς καὶ ἄλλο κύων, καὶ ἔτερον οὐρανὸς καὶ ἄλλο γῆ, καὶ ἔτερον πῦρ καὶ ἄλλο ἀήρ καὶ ἔτερον
ὕδωρ· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πολλὰ εἴδη εἰσὶν ἐν τοῖς κτίσμασιν».

[25]Σχετικά με το θέμα βλ. Βασιλείου Ν. Τατάκη, *Η βυζαντινή φιλοσοφία* (σε μετάφραση από τη
γαλλική ἔκδοση Εύας Καλπουρτζή με εποπτεία και βιβλιογραφική ενημέρωση Λίνου Μπενάκη)
από την Εταιρεία Σπουδών νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας Αθήνα 1977, σελ. 119·
Νίκου Ματσούκα, *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Γ'*, εκδ. Π. Πουρναρά Θεσσαλονίκη 1997, σελ.
103 και εξής· *Θεολογία, κτισιολογία, εκκλησιολογία κατά τον Μέγαν Αθανάσιο. Σημεία πατερικής
και οικουμενικής θεολογίας*. Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2001, σελ. 176, 202, 205, 217
220· *Ορθοδοξία και αίρεση στους εκκλησιαστικούς συγγραφείς του δ', ε', στ' αιώνα, εκδόσεις Π.
Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 271· Γεωργίου Μαρτζέλου, *Ούσια και ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ
τὸν Μέγαν Βασίλειον.* (Συμβολή εἰς τὴν ἱστορικοδογματικήν διερεύνησιν τῆς περὶ οὐσίας και
ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ διδασκαλίας τῆς ὁρθοδόξου ἐκκλησίας). Εκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη
1993, σελ. 59, 69, 82, 94, 115, 164· *Η θεοπτία του Ησαία κατά την ορθόδοξη παράδοση,
δημοσιευμένο στο Ορθόδοξο δόγμα και θεολογικός προβληματισμός. Μελετήματα δογματικής
θεολογίας τόμος Α'*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 45· G. Florovsky, *The Concept of
Creation in Saint Athanasius*, στο *Studia Patristica* 2 (1962), σελ. 56 ε· *The Idea of Creation in
Christian Philosophy*, στο *Eastern Churches Quarterly* 8 (1949), σελ. 58 ε· Ιωάννου Πλεξίδα,
Πρόσωπο και φύση. Προβληματισμοί γύρω από την ἐννοια του προσώπου στη σκέψη του Ιωάννη
Δαμασκηνού. Εκδόσεις Νησίδες, 2001, σελ. 54 ε.*